

Mikro Sosyal Bilimlerin Birikimi Tasavvuf Araştırmacısına Ne Söyler?

*N.Tan,
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf ABD, Türkiye
nedimtan@hotmail.com
Geliş Tarihi: 2017-07-20 Kabul Tarihi: 2017-10-31

Öz

İlahiyat Fakülteleri içerisinde Tasavvuf Bilim dalının bağımsız olarak açılması ve bu bilim dalına ait ürünlerin ortaya çıkması 1980 sonrası başlamıştır. Özellikle Osmanlı dönemine ait tasavvufi literatürün uzun yıllar ihmale uğraması çalışmaları doğal olarak bu döneme yönlendirmiştir. Sonuçta doğal olarak tarikat monografileri, şahıs biyografileri, metin neşri gibi genel tasvirî yönü baskın, tarihî birikimin tespitine önem veren akademik çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bazen birbirinden bağımsız, dağınık ve bölük pörçük bazen de hacimli ve emek mahsulü çok sayıda çalışma neşr olunmuştur. Artık alana ait kavramsal incelemelere ve düşünsel tutarlılığa dikkat eden gerekli zihinsel bağları kurulmuş, atıfları yapılmış çalışmalara ihtiyaç vardır. Bağlantılı çalışmalarda sosyal bilimlerin metodolojilerinden yararlanarak olguyu bir taraftan tarihle bağlantısını kurarken diğer yandan günümüze ne söylediğini taşımak, sosyolojik ve antropolojik kapsamına dikkat etmek önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Roman, popüler kültür, pozitivizm, postmodernizm, tasavvuf

What Says Accumulation of Micro Social Sciences to the Sufism Researcher?

*N.Tan,
Marmara University Faculty of Theology Department of Sufism, Turkey
nedimtan@hotmail.com
Received date: 2017-07-20 Accepted date: 2017-10-31

Abstract

The foundation of Sufism discipline independently within the faculties of theology and the emergence of products belonging to this discipline have begun after the 1980s. In particular, the studies naturally have been directed to this period because of neglecting studies of Ottoman-era mystic literature for many years. As a result, academic studies naturally emerged that emphasize general description such as tariqat monographs, personal biographies, text publishing, and determination of historical accumulation. In this period, sometimes independent from each other, scattered and fragmented, sometimes voluminous and product of effort studies have been published. After that, there is a need for conceptual studies belong to the field and for studies which have established the necessary mental ties that pay attention to intellectual coherence and with cited references. In connected studies it is important to carry what the phenomenon says to present-day whilst establishing its connection with history by using the methodologies of social sciences and pay attention to the sociological and anthropological context.

Key words: Novel, popular culture, positivism, postmodernism, sufism.

İsmâil Hakkı Bursevî, bir risâlesinde “herkesin fenn-i ağlebi ne ise dünyâda müşâhede ettiği âsârda onu görür, gayrıyı görmez” der.¹ Bizim “fenn-i ağlebimiz” tasavvuf araştırmacılığıdır. Dolayısıyla incelediğimiz konuları ve karşılaştığımız meseleleri, tasavvuf çalışmalarının bize sunduğu kavramsal çerçeveye göre değerlendirmek hem temel önceliğimiz hem de en köklü alışkanlığımızdır. Ancak yaptığımız iş toplu kurduğumuz ilişkiden, sahip olduğumuz veya önerdiğimiz bakış açısı bilgiye dönük yaygın beklentilerden bağımsız değildir. Bu bağımlılığı fark ettiğimiz zaman mesleğimizin varoluşsal niteliklerini sorgulamak durumunda olduğumuzu görürüz² Tasavvuf çalışmak nasıl bir etkinliktir? Tasavvuf araştırmacısı ne iş yapar? Böyle bir mesleğin ne tür bireysel ve toplumsal sonuçlarından söz edilebilir? Ortaya çıkan bilgi neyin bilgisidir? Ulaşılan sonuçlarla mevcut talepler arasında ne açıdan süreklilik bulunmaktadır? Çıkarların veya krizlerin şekil verdiği eğilimler alan üzerinde nasıl etki bırakmaktadır? Araştırmacının yaptığı işe bu türlü sorular sorması, kendisinin de içinde olduğu akademik süreçleri tanımasına ve bilginin dönüşüm biçimlerini anlamasına zemin hazırlayacaktır. Üretilen bilgi ağının araştırmacıyı nasıl bir çerçeveye içine çektiğini düşünmek, tasavvuf çalışmaları bağlamında sosyal bilimlerin³ nerede durduğu sorusunun cevabını da kuşatacak bir eşiktir. Temel önceliğimizin tasavvuf çalışmaları içerisinde kalan değerlendirmeler yapmak olduğunu söyledim.⁴ Bu önceliğin alışkanlığa dönüşmesi,

¹İsmâil Hakkı Bursevî, *Varlığın Dili –İbn Meşş Salavât ve Şerhi*, İstanbul: İz, 2011, s. 221. Bu ifadenin içerdiği “bir şey olarak görmek” anlamına ilişkin ileri bir okuma için bk. Recep Alpyağıl, *Fark ve Yorum*, İstanbul: İz, 2009, s. 17-38.

²Burada felsefi bir tutum olarak “refleksivite”ye atıf yapıyorum. Nitekim “bir bilgi dalı ya da disiplinin, bir teori veya bir ideolojinin araştırma konusu ya da düşünme nesnesi bağlamında benimsediği bakış açısı, yöntem veya stratejileri, söz konusu bakış açısı, yöntem ya da stratejilerle, bunları kullanarak ulaştığı düşünce ya da teorilere de uygulaması durumu” kavramın anlam alanı içerisinde. Bk. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma, 1999, s. 728-729.

³Bu yazıda sosyal bilimlerin “bilim” olup olmadığına ilişkin tartışmalar üzerinde durmayacak, yerleşik kabule uyup insanın toplumla, kendisiyle ve doğayla ilişkilerini sistemli bir biçimde inceleyen, yöntemli bilgi üretme iddiası taşıyan, ancak aralarında kesin sınırlar çizilemeyen disiplinleri “sosyal bilimler” olarak ifadelendireceğim. Bu tanım için bk. Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* (çev. O. Akınbay-D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat, 1999, s. 673-674.

⁴Bu bakımdan şu soru hiçbir zaman güncelliğini yitirmeyecektir: “Nasıl bir araştırma ve telif metodu izlenmelidir ki içeriği bütün özgünlüğüyle tasavvufi, formu bütün gerekleriyle bilimsel olan akademik metinler oluşturmak mümkün olabilsin?” Bk. İlhan Kutluer, *Yitirilmiş Hikmeti Ararken*, İstanbul: İz, 2012, s. 139.

kanaatimce karşı karşıya olduğumuz başlıca sıkıntılar arasındadır. Burada alışkanlık kelimesiyle, konu ya da metinle sınırlı kalarak bir çalışmada ortaya çıkması muhtemel soruların ardına düşmemeyi ve mevcut bağlamları ısrarla görmezden gelmeyi kastediyorum. Çünkü neyi niçin konu aldığını kavramaksızın, yöneldiği alana soru sormaksızın ve yazılı anlatıma kavramsal bir düzey kazandırmaksızın üretilen bilgi sağanağı karşısında mesleğe ait sorumluluklar sıradanlaşmaktadır.⁵ Geçtiğimiz otuz yıla baktığımızda genel tasvir yönü oldukça baskın gelen, tarihî birikimin tespitine önem veren ve metin neşrinin ağırlık merkezini oluşturduğu bir tasavvuf literatürünün ortaya çıktığını, bu literatürde kavramsal incelemenin ve düşünsel tutarlılığın oldukça geri planda bırakıldığını görmekteyiz. Öyle ki metin neşri uğraşının ve tarih çalışmalarının yaygınlığı, yer yer edebiyat ve tarihle tasavvuf arasındaki branş sınırlarının silikleştiği bir aşamaya gelmiş olup, ortaya çıkan bu literatürde şekil özelliklerine yoğunlaşan bir yazım biçiminin çalışmaları yönlendirdiği gözlenmektedir. Buna bağlı olarak içeriği değerlendirmenin, konuya dönük yeni sorular sormanın ve İslâmî ilimler yekünüyle bağlantılar kurmanın metin tespitine ve tasvirî bilgi aktarımına oranla geri planda kaldığı örnekler gün geçtikçe çoğalmaktadır. İçeriğin disiplinler arası çağrışımları ile şekil özelliklerinin disiplin içinde kalan bağlamı arasında ortaya çıkan adı konulmamış bu gerilim, görebildiğim kadarıyla önceliklerimizin alışkanlığa dönüştüğü noktadır. Dinî gayretlerin ya da tasavvuf kaynaklı iyi niyetlerin yol verdiği bir müsamahayla, metodu sorgulamaksızın metin tespitinin ve tasvirî anlatımların yeterliliğini kabul etmek, literatürü artık içinden çıkılmaz bir aşamaya doğru sürüklemiş gibidir. Araştırma yöntemleri dersi anlatılırken, bir kavrayış biçimi ve bilgi tutumu olarak metodun üzerinde durmak yerine, uygulamadaki ayrıntılara odaklı tekniklerin öne çıkması bu tıkanmanın göstergelerindedir.⁶ Metin neşrinin ve tasvirî tarih çalışmalarının temel alınmasında XX. yüzyıl boyunca tanıklık edilen kültür politikalarının belirleyici olduğu açıktır.

⁵Nitekim mevcut tasavvuf çalışmalarında mevzu ve meseleler tanımlanırken oldukça serbest bir çağrışım alanından hareket edildiği, tasavvufun İslâm düşüncesi bütününden ısrarla ayrıştırıldığı, kavramların tarihi takibinin geri plana atılarak irşad faaliyetlerinde kullanışlı sayılan unsurlarla yetinildiği görülmektedir. Bu ise uzun vadede tasavvufun hem İslâmî ilimlerden biri sayılması hem de akademik üretime konu olması bakımından meşruiyet sorunu doğurmaya neden olabilecek ya da var olan tartışmaları ilkesiz biçimde alevlendirebilecek bir tutumdur.

⁶Yöntem kelimesinin Türkçede metottan çok teknik anlamında kullanılmasının sebep olduğu sıkıntılar için bk. Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, Ankara: İmge, 2004, s. 51-71.

Çünkü tasavvufî hâfıza ve tezâhürleri, bu dönem içerisinde gösterge, uygulama ve dil bakımından kendi mecrası dışına itilen, yer yer bastırılan ve dışlanan, dolayısıyla modernliğin ürettiği pratik sorunlar karşısında savrulabilen bir yekündü⁷İhmale uğradığı düşünülen tasavvufun miras bıraktığı örnekleri tespit etmeye karşı duyulan heyecan, tasavvufî eğilimlerin doğurduğu olumlu arzularla birleşince gizli kalmış eserlerin/kişilerin/kurumların gün yüzüne çıkarılması başlı başına bir değer durumuna gelmiş, dolayısıyla öğretici olduğu düşünülen metin neşri işi alabildiğince önü açılan bir uğraş dönüştürülmüştür. Ancak tasavvufî amaçlarla akademik bilgi üretim tarzlarının kesiştiği bu noktada artık önceliklerimizin alışkanlıklarımıza yenik düştüğünü, keşif duygusunun yerini ilgi kaybına bıraktığını, başlangıçtaki heyecanın gitgide çaresizlik haline geldiğini görmek durumundayız. Disipliner uzmanlık arttıkça araştırmacı körleşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Tasavvuf çalışmaları da bu talihsiz akıştan kendini kurtaramamaktadır. Bu noktada felsefe, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, tarih vb. disiplinlerin araştırma yöntemlerini ve temel ilgilerini göz önünde bulundurarak kendi konumuz üzerine yeniden yoğunlaşacak ve ne yaptığımızın farkına varacak bir bilinç edinme imkânı bulabiliriz. Çünkü neyi muhatap aldığımızın bağlamını görmek, ilkelerle uygulamalar arasındaki sürekliliği yakalamak, çok boyutluluğu unutmaksızın çıkarımlarda bulunmak ve karmaşıklık içerisinde şekillenen düzeni sezmek kanaatimce karşılaştırmalı okumalar yapmakla mümkündür.⁸

Elbette ilahiyat çalışmaları söz konusu olduğunda diğer bilimsel disiplinlerle iletişimin nasıl sağlanacağı, henüz tartışılması tamamlanmamış ve muhtemelen tamamlanmayacak bir meseledir. Çünkü farklı paradigmalara karşı karşıyayız⁹Genel olarak seküler bir perspektifle tasavvufî hafızayı ve tezâhürlerini kuşatmanın imkânsızlığını vurgulayabiliriz. Metafizik bilginin imkânına dayanan, insanın yetkinliğini bu imkâna dayanarak yorumlayan ve gücünü metafizik ilkeleri pratiğe geçirmekten alan tasavvufun,¹⁰ işin başında böyle

bir bilgiyi dışlamaya şartlanmış tavırlarla değerlendirilemeyeceğini ya da bu türlü bir değerlendirmenin fayda sağlamayacağını doğrudan dile getirmek gerekir. Burada dikkatimizi yöneltmemiz gereken, paradigmaların tarihe bağımlı olmaları ve insanın anlamlandırma arayışlarının ulaştığı noktayı yansıtmalarıdır. Hangi aşamada tarihe bağımlı kalmak ve hangi aşamada bu bağımlılığı aşmak istediğimizi tespit etmemiz farklı modeller karşısında ilkesiz durmamamızı sağlar. Metafizik ilkelerin tarihteki açılımını izleme çabası başlı başına bir metot gerektirdiği kadar, insana ilişkin söylenmiş her söze bir şekilde değinecek yönler barındırır.¹¹ Bu noktada geliştirilmiş kavramsal yapıların birbirleri arasında geçişlilik olabileceğinden söz edebiliriz. Ancak böyle bir geçişlilik mutlaklık bildirmez ve kavramsal yapıların birbirine aktarılabilir / çevrilebilir yönlerinin olması tamı tamına örtüşebilecekleri anlamına gelmez.¹² Bunun zıttını ileri sürmek indirgeyici bir dil doğurmaktadır ki en kapsamlı örneğini tarihselcilikte/bağlamcılıkta buluruz. Her kavramı/olguyu kurgusal bağlamlara/yapılara indirgeyerek açıklamaya çalışan yorum biçimleri, tasavvufun nitelikleriyle yüzleşmek yerine onu olabildiğince işlevsizleştiren bir tutum takınır.¹³ Farklı paradigmaların varlığını unutmaksızın ve indirgeme kolaycılığına düşmeksizin,¹⁴ farklılıkların aktarılabilir / çevrilebilir bir niteliği olduğunu hatırd tutmak kaydıyla karşılaştırmalı okumalar yapmanın hangi tür tasavvuf çalışması olursa olsun faydalı olabileceğini düşünebiliriz¹⁵. Bunun ortak bir

Geleneklerinden Hareketle Bir Analiz”, *Nazariyat*, 2015, sayı: 3, s. 1-33.

¹¹*Fusûsu'l-hikem* etrafında tarih boyunca oluşmuş literatür tam da metafizik ilkelerin nasıl varlıkta gözüktüğü ve insanlık durumlarının bu ilkelerle bağlantısının tespiti ile ilgilidir. Bk. Toshihiko Izutsu, *İslâm'da Varlık Düşüncesi* (çev. İbrahim Kalın), İstanbul: İnsan, ty., s. 15-73.

¹²İnsanın evrensel özellikleri açısından kültürlerin ve metotların çevrilebilir ve aktarılabilir yönleri hakkında bk. Staney Jeyaraja Tambiah, Büyü, *Bilim, Din ve Akılcılığın Kapsamı* (çev. Ufuk Can Akın), Ankara: Dost, 2002, s. 155-187.

¹³Örneğin M. Âbid el-Câbirî'nin tasavvuf okuması bu bağlamda dikkatle değerlendirilmesi ve hesaplaşılması gereken bir içerik sunar.

¹⁴Eliade gibi indirgeme karşıtı yazarları dikkatle takip etmek bu noktada öğretici olacaktır. Bk. Ramazan Adıbelli, *Mircea Eliade ve Din –Mircea Eliade'nin Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açından Değerlendirilmesi*, İstanbul: İz, 2011, s.365-389.

¹⁵Bu açıdan öznelerarası ilişkinin imkânlarını ve katılımcı alan araştırmasının önemini vurgulayan, sosyal bilimlerin sunduğu perspektifleri ve oryantalist birikimi tartışmaya açarak tasavvuf araştırmalarının bağlamı ile alan farklı bir deneme için bk. Arthur F. Buehler, “Yirmi Birinci Yüzyılda Tasavvuf Araştırmaları: Tetkik Bağlamını Genişletmek” (çev. Mehmet Atalay), *Sakarya*

⁷İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam I*, İstanbul: Dergâh, 2008, s. 237-306.

⁸Bağlam, bütün, çokboyutluluk ve karmaşıklık sıralamasını Morin'den aldım. Bk. Edgar Morin, *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi* (çev. Hüsni Dilli), İstanbul Bilgi Ün. Yayınları, 2010, s. 15-18.

⁹Bu paradigmalara karşılaşma alanı daha çok din tanımlarında kendini gösterir. Bk. Inger Furseth-Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş –Klasik ve Çağdaş Kuramlar* (çev. İhsan Çağcıoğlu-Halil Aydınalp), Ankara: Birleşik, 2011, s. 43-141.

¹⁰Meselenin varlık ve bilgi yönüne ilişkin kapsamlı bir okuma için bk. Ömer Türker, “Varlık Olmak Bakımından Varlık Üzerine Düşünmenin İmkânı: İslâm Metafizik

metodolojisini tespit ya da inşa etmek için henüz erken olabilir, fakat bireysel arayışlarımız bir noktadan sonra bu algı eşliğinin paylaşılmasını sağlayacaktır. Böylece bir çalışmada ucu açık bırakılan noktanın diğeri tarafından tamamlanması yalnızca somut bilgi bakımından değil aynı zamanda bakış açıları için de geçerli olacaktır.

Sosyal bilimlerin birikimini tasavvuf çalışmaları bağlamında konuşurken, bir dinî tavır ya da din yorumlama biçimi olarak tasavvufun¹⁶ Müslüman toplum içerisindeki yeri ve bu yerin sonuç verdiği pratik/teorik durumların nasıl araştırılacağı, öne çıkması kaçınılmaz konular arasındadır. Çünkü biz tasavvuf araştırmacıları, karşı karşıya olduğumuz fenomenler dolayısıyla çoğu zaman birden fazla disiplinin alanı içerisinde bulunabilmekte ve birden fazla metodu uygulayabilmekteyiz. Meselâ katımlı gözlem gibi yöntemler ve kavram incelemesi gibi uygulamalar, yani antropolojik eyleme felsefi duyarlılık bir çalışma bünyesinde iç içe geçebilmektedir.¹⁷ Bununla da kalınmamakta, İslâmî ilimlerin tümünü ilgilendiren dil ve varlık kategorileriyle sıkça içli dışlı olmak, metafiziğin merkeze aldığı sorular etrafında öbekleşen düşünce yapılarını tanıyarak tasavvufu konumlandırmak durumunda kalabilmekteyiz.¹⁸ Bu noktada tasavvuf araştırmacısının dikkatli olması ve değindiği bilgiyi çok yönlü olarak sorgulaması büyük önem kazanmaktadır. Farklı disiplinlerin topluma, bilgiye ve varlığa dönük sorularını hatırd tutmak, hangi konuyla ne için karşı karşıya olduğumuzu öğrenmeyi ya da intikal etmeyi kolaylaştıracaktır. Çünkü tasavvuf bir hakikat iddiasıdır ve dinî arayışların doğurduğu çok yönlü soruların cevaplarını barındırır. Allah-insan ilişkisinin tüm alanları, geçmişte ve günümüzde tasavvufun değerlendirme sahası içerisinde yer almaktadır. Ortaya çıkan her insanî mesele -en azından ilke düzeyinde- tasavvufun kapsama alanına girer. İçine düştüğümüz metin ve tarihle sınırlı kalma alışkanlığımızın dışına çıkıp çalıştığımız konu ve kavramları irtibatlandığı disiplinlere açarak mesleğimizi sürdürmek hem kişisel açıdan hem de literatürün verimliliği açısından büyük bir değer

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, sayı: 31, s. 193-226.

¹⁶“Dinî tavır” ve “din yorumlama biçimi” ifadelerini Afifi’den hareketle kullanıyorum. Bk. Ebu’l-Alâ Afifi, *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler* (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz, 2000, s. 48-60.

¹⁷Farklı örnekler üzerinden yapılan kısmî bir değerlendirme için bk. Kamer-ul Huda, *Şihâbeddin Ömer Sühreverdî –Hayatı, Eserleri, Tarikatı* (çev. Tahir Uluç), İstanbul: İnsan, 2004, s. 15-20.

¹⁸Örneğin Ekrem Demirli’nin *İslâm Metafiziğinde Tanrı ve İnsan* adlı çalışması (İstanbul: Kabalcı, 2012) tasavvufun İslâmî ilimlerin geldiği yeri hem ilke hem uygulama bazında dönüştürme ve bütün ilimlerin merkezine oturma iddiası taşıyan yönünü görmek açısından oldukça önemli bir metindir.

olacaktır. Elbette metot denilen kavrayış düzeyi, uygulandıkça edinilen ve sorgulandıkça detaylanan bir işleyişe sahiptir.

Yukarıda farklı paradigmalara karşı karşıya olduğumuzdan söz etmeye çalıştım. Her kavramsal yapı, var olan bilgi alanlarını kuşatma/konumlandırma iddiası taşır. Açıklama gücü dolayısıyla benimsenen bu modern/postmodern yapılar karşısında ilahiyatın ya da İslâmî ilimlerin kendi iç gündemlerini nasıl sürdüreceği hususu, son iki yüz yılın en enerji tüketen meselesi olmakla birlikte, bu meselede fiilî süreklilik taşıyan kuşatıcı bir cevabın geliştiğini söyleyemeyiz. Tasavvufun mahiyetiyle karşılaştığımız konular arasında bir tüketimcilik ilişkisi kurmamak burada önem kazanmaktadır. Mesleğimiz neyi gerektiriyorsa onu ciddiyetle yerine getirirken popülist ya da avâmileştirici üsluplara sapmamanın önemi kanaatimce disiplinler arası¹⁹ duyarlılıktan geçmektedir. Çünkü tasavvuf ilk elde algılandığı şekliyle, verili bir tarih-toplum düzlemini kendine kalkış noktası olarak belirlemediğinden, sosyal sorunlarla ya da yaşanan krizlerle tanımlanmama iddiasına sahiptir. İdeale dönük bir tavırla Allah-insan ilişkisi merkezinde bir kalkış noktasına sahip olması ve bütün hareketliliğini bu ilişkinin özünden alması sebebiyle tasavvufu mevcut gündemlerle sınırlayarak konumlandırırsak düşünce bakımından oldukça fakirleşiriz.²⁰ Gerçi sosyal bilimlerde mevcuttan hareketle hızlı sonuç üretme eğilimi vardır ve birimden bütüne ani sıçramalar yapılabilir. Aynı şekilde yaygın din hizmetleri acil çözüm bekleyen sayısız soru ve sorunla karşı karşıyadır. Dolayısıyla ister istemez genel geçer söylemler zihinsel bir tutuma dönüşmüş ve bilginin üretimine dönük duyarlılıklar oldukça geri planda kalmıştır.²¹ Bu alışkanlık ilahiyat çalışmalarına da

¹⁹Disiplinlerarası kavramıyla uzmanlaşmanın getirdiği ayrışmaları aşma çabasına vurgu yapıyorum. Konu hakkında bk. Richard E. Lee-Immanuel Wallerstein, *İki Kültürü Aşmak –Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı* (çev. Aysun Babacan), İstanbul: Metis, 2007.

²⁰Ancak bunu söylediğimizde tasavvufun tarih ve toplumla bütünleşen yönlerini görmezden gelirsek saf bir hakikat anlatısı içerisinde boğulmamız, oldukça yetersiz ve savunmacı bir dili sahiplenmemiz kaçınılmazdır. Bu da tersinden bir fakirleşmeyi ve indirgemeyi beraberinde getirecektir. Mistisizm çalışmalarında ortaya çıkan bu durum hakkında bk. Kürşat Demirci, *Yahudi Mistisizmi veya Kabalacılık –İnançlar ve Tarih*, İstanbul: Ayışığı, 2015, s. VII-IX.

²¹Bağlamı farklı olsa da Levi-Strauss’un şu cümleleri dikkatle okunmalı: “Fakat insan bilimlerinde, hız etkeninin sadece eğretilmeli bir değeri vardır. Karşılaştırmanın geçerli olabilmesi için hız etkeninin yerini bilgi ve anlam almalıdır.” Claude Levi-Strauss, *İrk*,

geçmiş, var olan literatürün hızlı genellemeler ve kavramsal indirgemeler barındırması bir bakıma kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak bir tasavvuf araştırmacısı, içinde olduğu alanın temelde Allah-insan ilişkisi bakımından sonsuza açılan ve diğer insanî ilgileri kuşatan bir tarafı olduğunu dikkate alırsa, genellemelerin ve keskin sonuçlandırmaların bu alan için yürürlükte olamayacağını hatırlayacaktır. Bu noktayı sürekli gündeme getirmek ve tasavvufun niteliklerini mevcut kavramsal çerçeveler içerisinde süratle tüketmemeye çaba göstermek ayrı bir metodolojik düzeye kaynaklık edebilir. Bir bakıma tasavvuf bütün bilimlerin metafizik bilgiyle ilişkisini sağlamak bakımından bir kriter dönüşebilir.

Sonuç olarak akademik tasavvuf çalışmaları metod arayışı hiçbir zaman canlılığını yitirmeyecek bir düğüm noktasıdır. Metot, tutarlı ve kapsayıcı oldukça güç kazanır. Böylece yöneldiği bilgi alanları arasında bağ kurarak yeni kavrayış düzeylerinin ortaya çıkmasına kaynaklık eder.²² Elbette şu gerilim hep yaşanacaktır: İnanç unsurları insan iç dünyasıyla sınırlı kalmayarak gündelik ilişkilerde, sosyal amaçlarda ve siyasî çıkarlarda kendini gösterecektir. Bir dinî tavır olarak tasavvuf tam bu noktada etkinlik kazanarak mevcut çatışma ve gerilimlerin zarfı durumuna gelebilir. Zihniyetlerin meşrulaşmasına, tasavvufun akıl ve tarih üstü bir referans sunması, yaşanması muhtemel olumsuz süreçlerin hız ve şiddet kazanması noktasında netice verebilir.²³ Bu ise yalnız tasavvuf araştırmacısının değil, toplumun bütün bireylerini ilgilendirebilecek bir hareket sahasıdır. Tasavvuf kaynaklı ya da temaslı krizlerle karşılaştığımızda, bir gerçeklik algısının ne şekillerde dışa vurabileceğini ve kişinin bir yola adanmasında son nokta olup olmadığını düşünmeliyiz. Ancak tasavvuf araştırmacısı 'toplum mühendisi' değildir. Propoganda ve endoktrinasyon faaliyetleri içine girerek birikimini tüketmesi, mesleği açısından yıkıcı sonuçlar doğuracaktır.²⁴ Tasavvufun umut veren irşadı, başka bir dünyanın imkanına fiilî bir gerçeklik sunarken, bu durum mevcut sosyal ilişkilerde krize sebebiyet verebilir. Bu bağlamda yaşanması muhtemel ikilemler içine düşmek kaçınılmaz olsa da, araştırmacı mevcut toplumsal hareketlilik üzerine geliştirilen bakış

açılarını göz önünde bulundurarak kavramsal donanımını güçlendirirse, en azından daha yetkin yorumlar yapma imkânı bulacaktır. Bir araştırmayı kalıcı kılacak olan, insanlığın hafızası ile mevcut problemleri arasında yeni ilişkiler kurabilmesi ve muhatabına yeni bağlantılar yakalatabilmesidir. Bilgi üretiminin ve yorumun evrensel bir değer olabildiği nokta burasıdır. Kanaatimce tasavvuf metinlerinin zengin içeriği farklı disiplinlere açıldıkça yeni şeyler söyleyebilecek, araştırmacı tasavvufla gündeme gelen soruların önünü kapatmadıkça konusunda derinleşebilecek, böylece konuşmaya ve kavramaya mecbur kaldığımız insanî meseleler karşısında kuşatıcı bir bakış açısının yolu açılmış olacaktır. Çünkü bildiğimizi düşündüğümüz şeyleri daha farklı algılamak, konuştuğumuz dilin bize dayattığı bir gerekliliktir. Fakat bu ifade edilen nokta sırf ileriye dönük bir beklenti değildir. Kavramlarımızın yapısı dolayısıyla içinde bulunduğumuz fiilî bir durumdur. Öyleyse bilgi üretiminin alışkanlık değil sorumluluk olduğunu hissetmek için gereken ne ise o yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- [1] Adıbelli, Ramazan, Mircea Eliade ve Din –Mircea Eliade'nin "Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açından Değerlendirilmesi", İstanbul: İz, 2011.
- [2] Affi, "Ebu'l-Alâ, İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler (çev. Ekrem Demirli)", İstanbul: İz, 2000.
- [3] Alpyağıl, Recep, "Fark ve Yorum", İstanbul: İz, 2009.
- [4] Berger, Peter L., Kutsal Şemsiye "Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları (çev. Ali Coşkun)", İstanbul: Rağbet, 2011.
- [5] Buehler, Arthur F., "Yirmi Birinci Yüzyılda Tasavvuf Araştırmaları: Tetkik Bağlamını Genişletmek" (çev. Mehmet Atalay), Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, sayı: 31, s. 193-226.
- [6] Bursevî, İsmâil Hakkı, "Varlığın Dili İbn Meşîş Salavâtı ve Şerhi", İstanbul: İz, 2011.
- [7] Cevizci, Ahmet, "Felsefe Sözlüğü", İstanbul: Paradigma, 1999.
- [8] Demirci, Kürşat, "Yahudi Mistisizmi veya Kabalacılık İnançlar ve Tarih", İstanbul: Ayışığı, 2015.
- [9] Demirli, Ekrem, "İslâm Metafiziğinde Tanrı ve İnsan", İstanbul: Kabalcı, 2012.
- [10] Diyânet Dergisi, 309. sayı (Eylül 2016). Ergun, Doğan, "Sosyoloji ve Tarih", Ankara: İmge, 2004.
- [11] Furseth, Inger - Repstad, Pal, "Din Sosyolojisine Giriş –Klasik ve Çağdaş Kuramlar (çev. İhsan Çağcıoğlu-Halil Aydınalp)", Ankara: Birleşik, 2011.
- [12] Huda, Kamer-ul, Şihâbeddin Ömer Sühreverdî

Tarih ve Kültür (çev. Haldun Bayrı vd.), İstanbul: Metis, 1997, s. 39.

²²Metodu dogmatizme saptırmayacak olan da bu noktadır. Bk. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 939.

²³Tasavvufun bu yönü aslında din ve sosyal yapı arasındaki bütünleşme biçimleri ile ilgilidir. Bk. Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye –Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları* (çev. Ali Coşkun), İstanbul: Rağbet, 2011, s. 89-122.

²⁴*Diyânet Dergisi*'nin 309. sayısı (Eylül 2016) toplum ve din mühendisliği konusunda dikkate değer yazılar içermektedir.

- [13] Hayatı, Eserleri, “Tarikatı (çev. Tahir Uluç),” İstanbul: İnsan, 2004.
- [14] Izutsu, Toshihiko, “İslâm’da Varlık Düşüncesi (çev. İbrahim Kalın),” İstanbul: İnsan, ty.
- Kara, İsmail, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam” I, İstanbul: Dergâh, 2008
- [15] Kutluer, İlhan, “Yitirilmiş Hikmeti Ararken”, İstanbul: İz, 2012.
- [16] Lee, Richard E. -Wallerstein, “Immanuel,İki Kültürü Aşmak –Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı (çev. Aysun Babacan),” İstanbul: Metis, 2007.
- [17] Levi-Strauss,” Claude,Irk, Tarih ve Kültür (çev. Haldun Bayrı vd.),” İstanbul: Metis, 1997.
- [18] Marshall, Gordon,”Sosyoloji Sözlüğü (çev. O. Akınbay-D. Kömürcü),” Ankara: Bilim ve Sanat, 1999.
- [19] Morin, Edgar,Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi (çev. Hüsnü Dilli), İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, 2010.
- [20] Tambiah, Staney Jeyaraja, “Büyü, Bilim, Din ve Akılcılığın Kapsamı (çev. Ufuk Can Akın),” Ankara: Dost, 2002.
- [21] Türker, Ömer, “Varlık Olmak Bakımından Varlık Üzerine Düşünmenin İmkânı: İslâm Metafizik Geleneklerinden Hareketle Bir Analiz”, Nazariyat, 2015, sayı: 3, s. 1-33